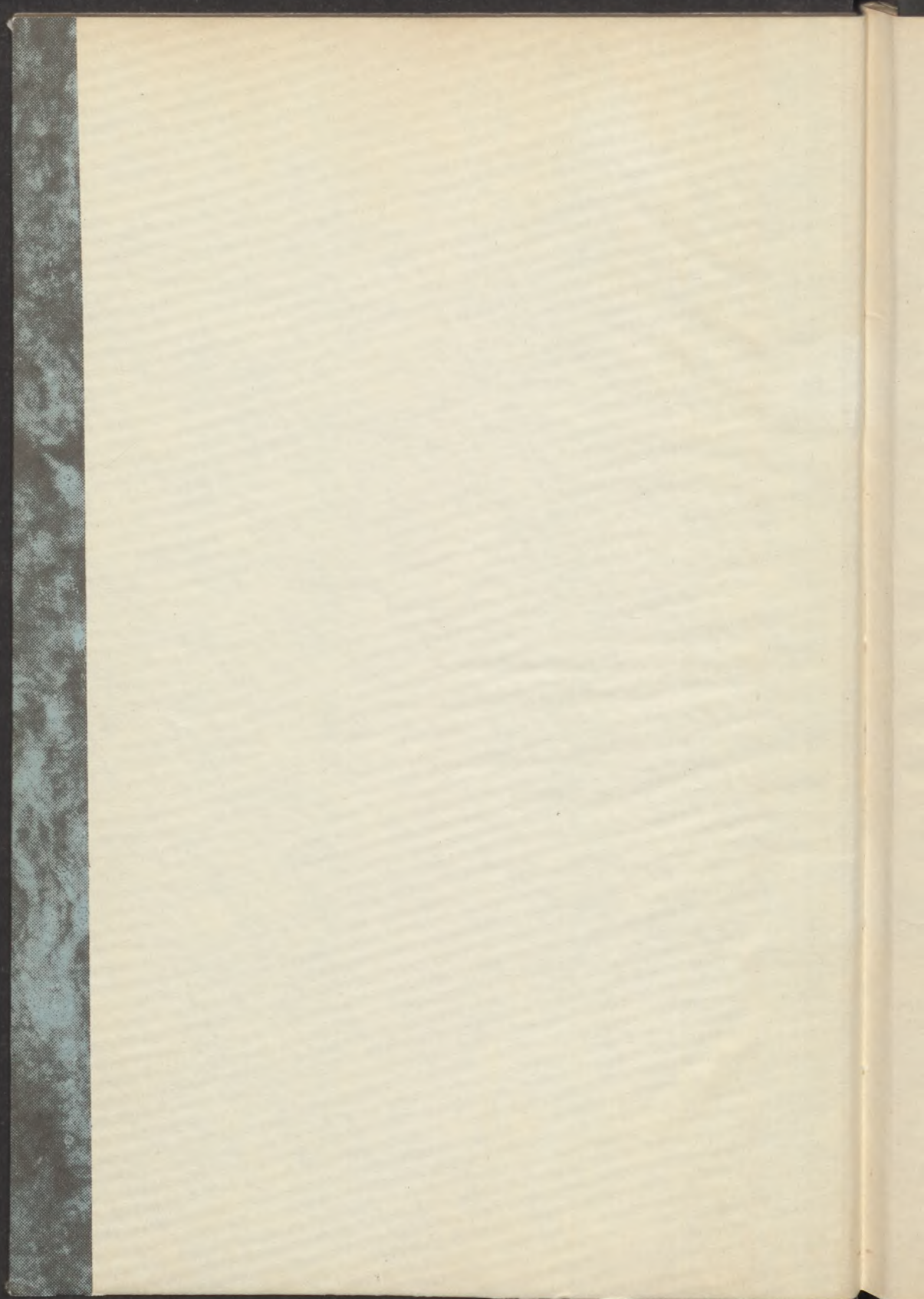
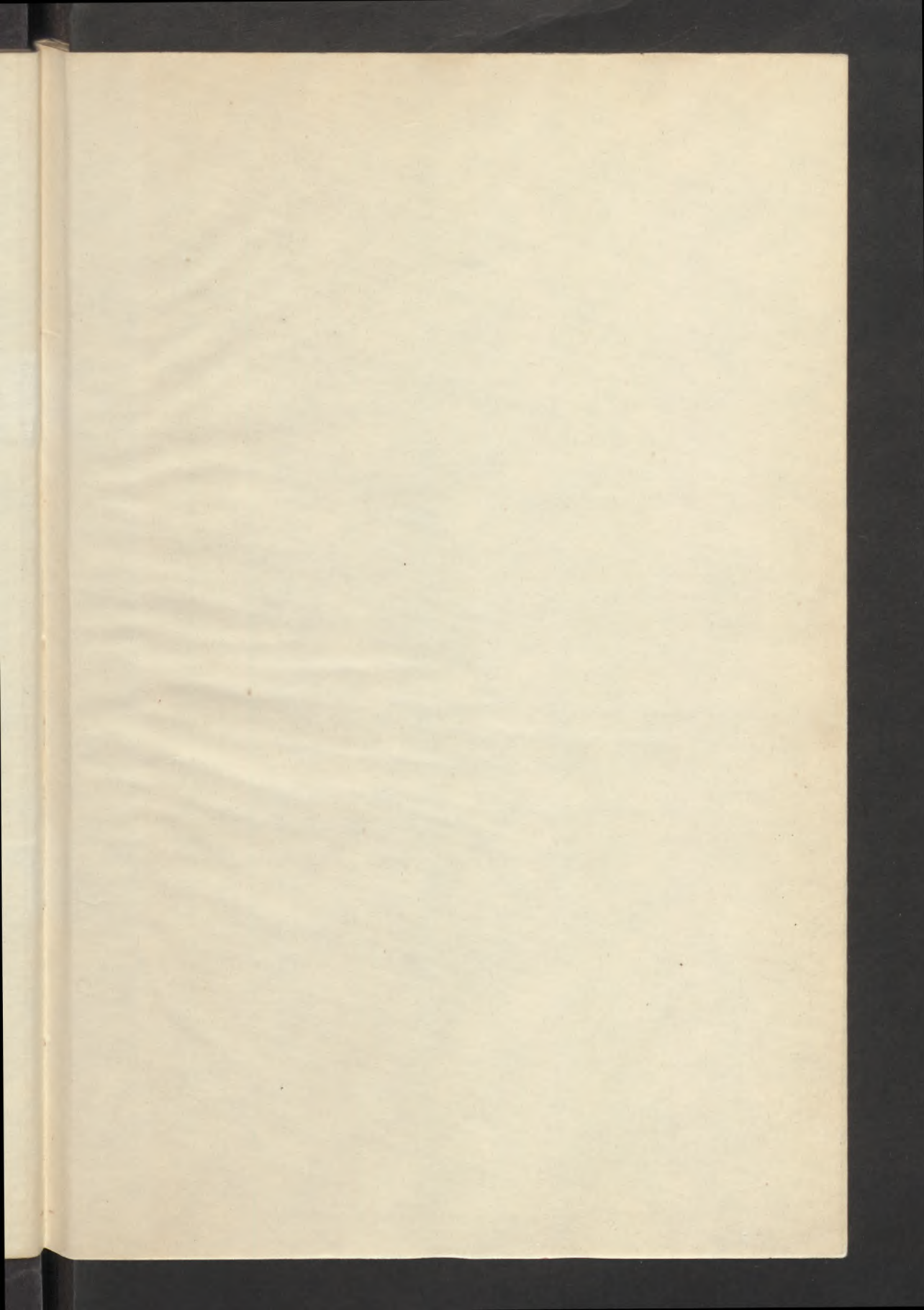

212.906

OSL

212906

GESZTHY FERENCZ

VÁRKAPITÁNY

(DÉVA XVI. SZÁZADI ISKOLÁJÁNAK ALAPÍTÓJA)

Dr. VERESS ENDRÉTŐL

Különlenyomat a dévai áll. főreáliskola 1898-iki Értesítőjéből

DÉVA
HIRSCH ADOLF KÖNYVNYOMDÁJA
1898

GESZTHY FERENCZ

VÁRKAPITÁNY

(DÉVA XVI. SZÁZADI ISKOLÁJÁNAK ALAPÍTÓJA)

Dr. VERESS ENDRÉTŐL

Különlenyomat a dévai áll. főreáliskola 1898-iki Értesítőjéből

DÉVA
HIRSCH ADOLF KÖNYVNYOMDÁJA
1898

glung h.
6419 7c

212906

Geszthy Ferencz várkapitány.

Déva XVI. századi iskolájának alapítója.*

A dévai vár és uradalom ura a XVI. század végén, 1581-től másfél évtizeden át Geszthy Ferencz volt. Hatalmas, és hatalmas érzetében erőszakoskodó úr, a ki családját kiemeli az ismeretlenség homályából. Anyai ágon rokona a fejedelemnek, Báthory Zsigmondnak, s ezen a révén a Magyarországból bejött főur mindjárt Erdélyország főkapitányává neveztetett ki, a mi a váradi kapitányság után az ország legnagyobb méltósága volt. Ott lakott a vár alatti curiajában, Déva legszebb udvarházában, anyja és felesége mellett. De senki sem szerette: sem itt, sem a gyulafejevári udvarban, a hol sokat tartózkodott; sem senki talán az országban.

Ez a Geszthy, a ki Erdély nem valami nagy szerencséjére ide jutott, a legsajátságosabb történeti alakok közé tartozik. Lelkében a legellentétesebb vonások kapcsolódnak: egyfelől zsarnok, pénz-sóvár és kegyetlen, a kiről senki kortársai közül jót nem jegyzett fel, másfelől jó keresztény, kegyes adakozó, a ki bőven hagyakozik a dévai egyházra, a város szegényeire, itt iskolát alapít, s az oláhok számára lefordítja és saját költségén kinyomatja a biblia egy részét, olyan időben, mikor oláh nyomdatermékeknek errefelé híre sem volt. Teljes életében

* Felolvasta szerző a „Hunyadmegyei történelmi és régészeti társulat” 1898 junius 15-iki választmányi ülésén, melynek előzőkenységéből közöljük. A választmány egyúttal további levéltári kutatásokkal bízván meg szerzőt e tárgyban, értekezése a társulat sajtó alatt lévő Évkönyvében fog bővített új alakjában megjelenni.

katona és államférfi, a kinek keze benne van minden fontosabb ügyben. Maga azért, sem valami erkölcsös, istenfélő, mert a vérontástól nem irtózik, sem nem igen tanult, sőt valósággal gyűlölte a tudományt és lenézte annak művelőit, hanem mégis olvasott ember, s lelkes pártfogója egyháznak és iskolának, melynek fontosságát felismeri. Egy meghasonlott, s a mellett boldogság nélküli családi életet élő férfi, a ki tán önmagát sem szereti, a kit foglalkozása, nevelése durvává, nagyravágyása és csalódása gyűlölködővé, ármánykodóvá tett; a ki az emberi életet számba sem veszi, de élete végén magába száll, és gonosz tettei emlékét (lehet ugyan: hiúságból) jó cselekedetekkel akarja felejtetni — legalább részben, mert földi kincsei nagyrésztét felesége elől elrejtí, nehogy valami túl nagy örömet szerezzen az embereknek, a kik közt élt, szerepelt, de a kiket igazán nem szeretett.

Ilyen volt nagyjában ez az ember, hű alakja sok XVI. századi katonának, tele gyarlósággal és fogyatkozással; a kinek cselekvését látva, elborzadunk, de ellentétes tettei rugóit azért alig-alig értjük.

*

A magyarországi régi, de történelmünkben alig szerepelt Geszthy-család a XVI. században már Tótországban (Slavonia) lakott és Szt.-Lőrincz várában birtokolt. Itt született Geszthy Ferencz, a kinek atyja: János, a maga egyszerű, gazdálkodó életében fiát katonának szánta; csak hogy korán elhunyt s így nevelésére nem sokat gondolhatott. Ősi birtokuk: Szent-Lőrincz szomszédos lévén Szigetvárral, a kis Geszthy egy ideig — mint maga említi végrendeletében — együtt nevelkedett Zrinyi Györggyel, s pártfogoltja lett a közeli Nádasdy Ferencznek is. De további nevelésének terhe anyja: lekesei Sulyok Zsófiára nehezedett, a ki 19 évig élt urával, s miután öt fiát egymásután eltemette, 1562 decz. 15-én elvesztette férjét is. A bánatos anyának csupán második fia: Ferencz maradt életben,¹ s nem lehetetlen, hogy a szülői házban látott sok

¹ Ez adatokat Geszthy anyjának a dévai ref. templomban lévő sírköve feliratából vettük, melyet Szóts Sándor közöl a „Hunyadmegyei történelmi és régészeti társulat“ IX. (1898-iki) Évkönyvében.

halál és folytonos gyász hatott reá olyan mélyen, hogy lelkét fásulttá tette, s ez talán a kulesa kegyetlenkedéseinek, melyek megdöbbenően tanúsítják, hogy az ember életét nem tudta becsülni. Ferencz, atyja halálakor (a ki 1543-ban házasodott) alig lehetett 17 éves, de már néhány év múlva kitűnik 1567 tavaszán a kanizsai vár alatti törökkel vívott csatában, melyben meg is sebesült, hadnagya: Keglevits Péter pedig hősiezen elesett.¹ Ennek századában vehetett részt az elmúlt 1566-ik év október havában is a Szigetvár ostromát tétlenül néző győri táborozásban. De ekkor önálló csapatja még nincs, sőt neve sem fordul elő a táborba sereglett magyar nemesek lajstromában; ² hisz atyja sem volt zászlós úr, hanem csupán az „alább renden valók“ közé számítják. ³ Hol és miként működött ezután, róla sem tudjuk, csak tíz év múlva tűnik fel ismét Borsodmegyében, melynek Geszt falujából származhatott talán családja is. Az 1577 nov. 11-iki szikszói csatában találjuk, s ekkor már olyan jeles hadvezér, hogy Szamosközy Prépostvári Bálinttal együtt említve, azt írja a kettőről, hogy „katonai dolgokban nagy nevű férfiak“ voltak. ⁴

Ekkoriban megismerkedvén itt a megyében Guthi-Ország Borbálával, a még mindig szép kétszeres özvegyasszonynyal, elvette 1580-ban, ⁵ s kapta vele Diós-Győr várát, ékszereit, drágaságait és lett egyúttal mostoha-atyja Bora asszony első férje: enyingi Török Ferencztől származó fiának, Istvánnak (a ki ekkor már Hunyadmegye főispánja), és három leányá-

¹ Balogh János: Nagy-Kanizsa város és vidékének hadtörténelmi multja. (Nagy-Kanizsa, 1897) 85. lapján.

² Ezt a hg. Lobkowitz-család raudnitzi (csehországi) levéltárában találtam meg. Hogy Geszthy résztvett Miksa királylyal a győri táborozásban, azt úgylátszik Budai Ézsaiás Polgári Lexicon-a II. köt. 123. lapja után emlegetik történetíróink.

³ Így jelenik meg 1559-ben a Szilúny Anna menyegzőjén. Ld. Dr. Károlyi—Szalay: Nádasdy Tamás nádor családi levelezése (Budapest 1882) 51. lapján.

⁴ Szamosközy István: Történeti maradványai I. köt. 197. l.

⁵ Barabás Samu közlésében, a „Történelmi Tár“ 1880. évf. 648. lapján, az u. n. székely krónika jegyzi fel, hogy 1580-ban volt Geszthy esküvője.

nak.¹ Neje, mint Török Ferencz özvegye (a kitől ő is a diósgyőri várat örökölte) 1573-ban ment újból férjhez gróf Salm-Neuburg Eck vagy Eginó,² dunántúli főkapitány- és pozsonyi főispánhoz, s egyszersmind Győr vára kapitányához; de 1578 pünkösdjekor utána is özvegy volt,³ s így Geszthy a harmadik ura lett. Geszthy Ferencznek most már még több alkalma volt a törökkel csete-patézni, és ugyanez 1580 évhez fűződik az a legszebb hadi tette is, hogy egy kirohanása alkalmával jul. 19-én⁴ Nádudvarnál megverte Sasvár szolnoki béget, s ekkor történt, hogy egy Ali vajda nevű török fogolyért (állítólag) 11 ezer arany váltságdíjat kapott. A következő évben, 1581 telén⁵ Geszthy Ferencz Erdélybe költözködött. Szamosközy szerint — menekült Magyarországból,⁶ de ez nem valószínű, s azt hiszem, inkább azért tette, mivel Erdélyben nagyobb szerepre és működési térre számított, meg talán felesége kedvéért is, hogy közelebb lehessen egyetlen fia: Török István hunyadi főispánhoz. Az is lehet — és talán ez a történeti tény — hogy Báthory István lengyel király maga rendelte be Erdélybe hadvezérnek. Mert Erdély ezidőben csakugyan katonai tehetségek nélkül szűkölködött. A mi valamire való vitéze volt, az mind István királynál szolgált oroszországi hadjárataiban. Ezért történhetett, hogy Geszthy Ferenczet, tán a rokonsági kötelék révén is — azonnal tanácsossá s az ország főkapitányává (supremus capitaneus) teszik. Bizonyosan

¹ Nagy Iván: Magyarország családjai XI. köt. 293. lapján.

² Ezt „Poncianus históriája“ 1573-iki első, bécsi kiadása előszavából tudjuk, melyet az idén adott ki újra Heinrich Gusztáv a „Régi Magyar Könyvtár“ cz. vállalat 5. köteteként.

³ Ezt Bornemisza Péter egyik Borbálának ajánlott könyve sorából tudjuk; Szabó Károly: Régi Magyar Könyvtár-a I. k. 79. l.

⁴ A napot Salánki György Kolozsvárt 1581-ben nyomtatott könyvéből tudjuk, melyben az ütközetet részletesen leírja. Említi Szabó Károly a R. M. K. I. köt. 94. lapján.

⁵ Barabás Samu közlése a székely krónikából; id. h. 645. l.

⁶ Szamosközy id. műve III. köt. 293. lapján így: (Deva) Francisco Gezti ex Ungaria in Transylvaniam profugo, a Stephano Rege Poloniae eodemque domino Transylvaniae contra iura provincialia mancipatum est.

mellőztek is másokat érette, a mi az erdélyieknek nem tetszett, s még kevésbbé az, hogy István király — Szamosközy szerint — az ország törvényei ellenére neki adta Dévát is,¹ fontos várával és gazdag uradalmával együtt.

Geszthy Ferenczben az ország ügyes hadvezért nyert, kinek katonai tehetségéről gr. Nogarola kassai, királyi kapitány is elismerőleg nyilatkozott;² Déva azonban erőszakos, kegyetlen urat, a kitől féltek, mert hatalmát rettegték, de őt magát nem szerették. Geszthy Gyulafejevárt, az udvarban, méltóságához és a fejedelemhez való rokonsági viszonyához mért szép házat kapott: azt, mely a török és más követek számára volt fentartva. Mint ilyen, előkelő lakás volt, mely 1580-ban egy villámütés okozta lőporrobbanás következtében ugyan „igen megromladozott“, de új gazdája nagyon szerette,³ kijavíttatta és olyan híressé vált, hogy még halála után is sokáig „Geszthy-ház“ maradt a neve.⁴ Ép így tatarozta ki dévai házat, s a mi ennél is fontosabb: a vár romladozott déli oldalát, melynek a várudvar felőli északi falába egy „Franciscus Gezti, de eadem Gezt 1582“ felíratú faragott követ helyeztetett. Így tehát Geszthy a dévai vár történetileg bebizonyítható legrégibb renovatora s az emléket megörökítő kő még 1818-ban is látható volt a várban, a míg később kegyetlen kezek össze nem törték.⁵

Geszthy, hivatalánál fogva sok időt töltött az udvarban, a hol az események gyorsan változtak: az öreg Kristóf fejedelem 1581 „úrnaptájban“ meghalt, utódjául az ifjú Zsigmondot hagyván, a ki mellé István király kormánytanácsot rendelt.

¹ Lásd a tulsó lap 6-ik jegyzetét.

² Azt írja róla 1587 szept. 15-én Ernő főherczegnek, hogy: „Sein Handwerk ist nur ein Kriegsmann zu sein“. (Eredetije a bécsi udvari- és államlevéltár *Hungarica* osztályában.)

³ Báthory Zsigmond 1581 aug. 18-iki levelében, az „Erdélyország történetei tára“ (Kolozsvár, 1845) I. köt. 170/1. lapján.

⁴ Ilyen néven kapja adományúl Rákóczy Zsigmond fejedelemtől Szamosközy, a történetíró. Lásd életrajzában, „A Pallas nagy lexikona“ XV. köt. 400. lapján.

⁵ Lugosi Fodor András orvos „Archaeologischer Führer durch Siebenbürgen“ című kézírati munkája I. köt. 14. lapján.

Igy Geszthynek a maga hatlovas børszekerén gyakran Fejérvárra kelle járnia, a mit a dévaiak épenséggel nem bántak, mert sokatszenvedtek tőle, s a hatalmas főúr valósággal egy kapzsi, uzsorás benyomását teszi reánk, a ki semmi eszközről és módtól sem riad vissza, hogy vagyonszerzési szenvedélyét kielégítse. Elzálogosíttatja, csere-beréli a vár birtokait, s ha valami nemesi család kihal, gondja van rá, hogy birtokait ő kapja meg. Így pl. 1583 szept. 21-én kelt fejedelmi megerősítés szerint, a Déva várához tartozó birtokok közül ezeket: Kaján, Kis-Kaján, Farnádia, Kisfalu, Hosszúliget, Zelistor és Besán, inscribálja Bokri János nevű familiarisa és utódjainak 500 magyar forintért.¹ Két nap múlva hitelesített azt a Déván jun. 1-én kiállított okmányt, melyben Geszthy, Asszú-Almás és Sztancsest nevű birtokát, egy dévai házát, valamint két dévai szőlőjét másik familiarisának: Gergocs Mihálynak ezer forintért zálogosítja el;² nov. 23-án pedig az ohábai várbirtokra vett fel Piskóti Alberttől 300 frtot.³ Majd pár évre 1589-ben megveszi 2500 arany forinton Russ falut Fánchy Katától, Zalasdi János özvegyétől, melynek eladási szerződése szóról-szóra így hangzik:

Mi Fanchi Kata, néhai vitézlő Zalasdi Jánosnak meghagyott felesége, néhai vitézlő Fanchi Jánosnak leánya, Zalasdi Miklós, Zalasdi János, az megmondott nagyubbik Zalasdi János fiai, és Zalasdi Borbála, vitézlő Barcsay Istvánnak felesége és azon nagyobbik Zalasdi Jánosnak leánya, adjuk emlékezetre mindeneknek, az kiknek illik, hogy felvevén mi magunkra minden fiainknak, leányinknak, atyáinkfiainak terheket, szabad akaratumk szerint bizonyos okokért és szükségünkért: Rus nevű egész falunkat, ki vagyon Hunyad vármegyébe, minden hozzá tartozó hasznaival egyetembe és okleveleivel, kikkel mi ezideig birtuk, örökáron adtuk az Ngos Geszthi Ferencz uramnak és az ő Nga feleségének, az Ngos Horvát Anna asszonynak és az ő Nagyságok maradékinak fiúról-fiúra és leányról-leánra

¹ Báthory Zsigmond Liber Regius-a I. köt. 270. lapjáról gr. Kemény József Appendix diplomatarii Transsylvanici-je D. 12. köt. 201. lapján; az Erdélyi múzeum-egylet kéziratárában.

² A Liber Regius I. köt. 268. lapjáról, ugyanott a 202. lapon.

³ A Liber Regius I. köt. 270. lapjáról, ugyanott a 223. lapon.

harmadfél ezer magyar forinton, melyet mi teljességesen körmezbányai és nagybányai arannyal vettünk fel ő Nagyságoktól, minden aranyat százhatvan pénzével számlálván; sőt adtuk és árultuk örökké meghihatatlanul és megmásolhatatlanképpen; ezt is hozzá tévén, hogy minden peresek és háborgatók ellen az megmondott Rus nevű falunak és hozzátartozóknak uraságában Gesztlyi uramat és az feleségét, Horvát Anna asszont és az ő Nagyságok maradékát magunk költségével és fáradságával minden peresek és háborgatók ellen megtalmazzuk. Mely feljül megnevezett áru lőtt ez alatt megírt uraink előtt: Bethlen Farkas uram ő Nga előtt, Baresay András előtt, Machkásy Péter Hunyad vármegyének notáriusa előtt, Bódogfalvi Mihály azon Hunyad vármegyének vice-ispánja előtt, Bódogfalvi Pál és Dévai Ferencz deák előtt, urunk ő Nga táblájának hűtös notáriusa előtt, kinek bizonságára adtuk ez mi peesétink és kezünk írása alatt való levelünket, mind ennek meghitelére. Datum in oppido Dewa, feria sexta proxima ante festum beati Martini episcopi, anno Domini millesimo quingentesimo octuagesimo nono.

Fanchi
Kata

Nicolaus Zalasdi
manupr.

Joanes Zalasdi
mpa

(Eredeti, az aláírások felett papírba nyomott négy szép metszésű camée-ás gyűrűspeccséttel megerősítve; id. B u d a Imre levelesládájában.)

A vásár szokásos áldomását még ugyan e nap, nov. 6-án megitták Russon, melyet Gesztlynek Baresay István és Zalasdi Miklós adott át. Ebéd után az összehívott jobbágyoknak is bejelentették a gazdaváltozást, s megmutatván Gesztlynek kenézőket is, azt tolmácsoltatta nekik, hogy tisztartónak „ezután is ugyanazon kenézt“ hagyja meg a faluban, a míg újra eljönne, jobban elrendezni a birtokügyeket.

De, a mint a Vinezen lakó Ifjú János (enyingi Török János árváinak tutora) neszét vette a vásárnak, „hatalmasul elfoglalta“ a birtokot, mely régebben a Török-családé volt, s harmadnapra megkínálta Gesztlyt a már általa kifizetett árával. Ő azonban ezt a nov. 16-án (Szent-Mártonnap után való első eseterteken) nála járt Bódogfalvi Mihálytól, Baresay Istvántól és Pestesy Bálint russi bírótól nem fogadta el, azt felelvén, hogy neki Ifjú Jánoshoz semmi köze, sőt protestál

ellene, hogy az ő igaz pénzén vett jószágát elfoglalta, szolgálait belőle kiverte, s még „sákmánt is vetett“ Déváról felküldött marhájában. Így jelentették ezt a fejedelemnek a Déván megejtett tanukihallgatás alapján, Zlatári Mátyás és harói Chyemege Mátyás udvari notariusok,¹ de Geszthy később úgy látszik mégis kiegyezett Ifjúval, s lemondott a birtokról, mivel az nincs említve végrendeletében, s halála után 1598-ban Báthory Zsigmond ismét visszaajándékozta Zalasdi Miklósnak.

Geszthy 1590 decz. 12-én két mészgödöröt szerez vissza a várnak Haró és Kéménd területén, s azonkívül Nagy Gergely dévai nemesi curiaját, mely magvaszakadtával a fiscusra szállott.² Ugyanilyen módon kapja a fejedelemtől 1591 ápr. 27-én Déván a Kovács-útczában Bodó István házát, míg május 1-én Geszthy jófíu birtokából, melyet János paptól vett, átenged egy házastelket szenttamási Szalánczi László zarándmegyei főispánnak, s így szomszédosok lesznek.³ Így gyarapította és forgatta vagyonát, hogy háztartása nagy költségeit fedezhesse; igaz úton, meg jogtalanul, a hogy épen lehetett.

Egy szász kortársa úgy jellemzi Geszthyt, hogy „útálatos, embertelen, árulást szerető, vérengző volt, a ki kivált jobbagyaival hallatlan kegyetlenséget követett el;“⁴ egy másik szerint pedig, mikor a török ellen kellett volna menni, a szász gyalogságot szénaesinálásra kényszeríté jófíu birtokán, saját hasznára.⁵ S e krónikásokat nem vádolhatjuk rosszakarattal vagy gyűlölettel, mert magyar kortársa: Szamosközy is

¹ Közölve id. Buda Imre levelesládájából, de hibásan, Böjthe Ödön: „Hunyadmegye Sztrigy-melléki részének és nemes családainak története“ (Budapest, 1891.) 30—33. lapján. A mit erről és Geszthyről még a 168. lapon ír, annak jóformán minden sora téves.

² A kolos-monostori levéltár „Protocollum rubrum“-a 92. lapjáról az idézett D. 13. köt. 320. lapján.

³ Ugyanonnán a 215. lapról, ugyanott a D. 14. köt. 59—60. l.

⁴ Így: „Fuit vir sceleratus, inhumanus, proditiōis amator, sanguinolentus, qui et inauditam, tam in omnes, quam praesertim suos jobbagyones exercuit tyrannidem.“ A Chronicon Fuchsio-Lupino-Oltardinum (Coronae, 1847.) I. köt. 122. l.

⁵ Miles Mátyás: Siebenbürgischer Würgengel-je (Hermannstadt, 1670.) 172. lapján.

azt jegyezte fel róla, hogy Déva városát, „melyet magyarok és oláh földművesek, jobbágyok s juhászok laktak,” folytonos zsarolásai- és bosszantásaival tönkretette, s valósággal faluvá, polgárait pedig rabszolgákká változtatta.¹

Ilyen volt Geszthy a közéletben, a politikában is, melyben sokkal kisebb szerep jutott neki, mint a milyenre vágyott. Ügylátszik a hadügyön kívül más dologban nem igen volt egyenes befolyása, de annál jobban értett a furfanghoz és intrikához. Neve előfordul az 1585 szept. 19—24-én tartott tordai országgyűlésen, a hol (a 11. pont alatt) meghagyják Geszthynek, hogy gondja legyen „az gonosztevő személyek és latrok kergetésére . . . , hogy Déva tartományában azféle gonosztévők megbüntettessenek,”² a mint ilyenről minden alkalommal intézkedtek. Az országot ekkor már a tavaszon kinevezett Gyiezy János, volt váradi kapitány kormányozta erélyesen, de a mint István király 1586 decemberében meghalt, versenytársa akadt a nagy úrnak Zsigmond unokabátyja: somlyai Báthory István (Báthory Endre bíbornok bátyja) személyében, a ki megakartá buktatni Giezyt s a portán is lépéseket tett, hogy neki adják a kormányzóságot. Ott azonban nem hallgatták meg, s ekkor Geszthy az, a ki 1587 nyarán ajánlatot tesz egyszerre mindkettőnek: a portának és Istvánnak is, hogy a versenytársat elteszi láb alól; csak hogy a dolog kitudódott, s büntetésül a kormányzó Geszthy javadalmát 50 lótartással szűkebbre szorítá.³

Geszthy ekkor elakarta hagyni Erdélyt, de ez sajnos, nem következett be. Egy év múlva, az 1588-iki medgyesi országgyűlés az alig 17 éves Báthory Zsigmond kezébe adta az uralkodást, s ő nem nélkülözhetette rokonát. Csak hogy az ifjú fejedelemre unokabátyjai: István és Boldizsár gyakoroltak befolyást, a mit a tanácsosok irigykedéssel néztek, s a mellőzött, sértett Geszthy, mintegy a zúgolódó ellenzék vezére,

¹ Szamosközy id. műve III. köt. 292/3. l. Ez, újabb adalék ahhoz, hogy az oláhok Bethlen Gábor fejedelemsége előtt is itt voltak, sőt nyomuk van Déva környékén már 1551-ben, Castaldo tbk. idejében.

² Az „Erdélyi országgyűlési emlékek“ III. köt. 218. lapján.

³ Gróf Nogarola id. levele után Szilágyi Sándor az Erd. orsz. gyűl. eml. id. III. köt. 73. l.

mindent elkövetett e befolyás, s a fejedelem és rokonai közti jó egyetértés megrontására. És ehhez nem kellett sok. Elég volt Zsigmondot figyelmessé tenni arra, hogy Boldizsár fényesebb udvart, szebb istállót, több lovagot tart, mint ő, hogy ezzel a gyenge fejedelem lelkében elhintse iránta a gyanakodás magvát. Az első összezördülés a két Báthory közt 1590 őszén, egy tornajátékon történt, s mikor ezután nemsokára a cancellar távollétében Boldizsár bejelentés nélkül váratlanul Fejérvárta termett, a fejedelem ezt arra magyarázta, hogy hatalmára vágyik. Istvánnal, a váradi kapitánynyal sem élt már jól Zsigmond, s ezt tudva, a ravasz Geszthy ez időben (1591—92-ben) azt terjesztette róla, hogy fegyverkezni kezd ellene.

Sajátkezű levelének szövege, melyből ezt tudjuk, ez:

Szolgalatom után etc.

Nem türhetem, hogy ne szóljak, noha az én szóm, látom kétséges, de én ugyan nem akarok az én uramnak megfogyatkoznom. Csak azután is egynehány felől hallottam közhírrrel, hogy Kegyelmedtől kijöttem, hogy Báthori István igen gyülekezik, ki ha úgy vagyon, el kell hinni, nem jó végre vagyon. Kérlek uram Istenért, szólj gubernator uramnak, ne vegye semmire, ha mit ért bizonynal ebbe, menjünk közel Fejérvárhoz; ne vártassa ezt sok időre, mert bizony megcsalhatkoznak. Ne legyünk mi magunk oka urunk s magunk veszedelmének. Én esudálok, hogy kíme, postája, bízott embere óránként nem jü-megyen mindenfelől; látná s tudná egész ország szerte hol s ki mit mivel etc. Bizony ez az én tanácsom, különben fogjunk hozzá mindnyájan. Jobb őrizkedni, s vigyázni, s békével megmaradni, hogy sem valamit egyebet tettetni, s gonoszúl járnai, etc. Kegyelmed legyen az oka, ha nem szól Kgd neki; én nem szólok, mert azt tudom, mint veszi. Bátor Isten megbüntessen, ha én Báthori Sigmondnak igaz hív nem vagyok etc. Égesd el uram ez czédulát, etc.

Servitor

Gezty.

Az kiket hallok, hogy Báthori Istvánhoz gyülekeztek, azokba sok vagyon, ki köteles szolgál. Jó volna azokat hamar udvarhoz valami okkal híni; ha nem jönnének, elhihetné akkor, hogy igaz az ő felőlök való hír, etc.'

Külczim: Magnifico domini Jo. Gálfi ad proprias manus.

Ha Gálfi uram haza ment, ki falujába, Gyulai Pál uram szakaszsa ezt fel etc.

Szamosközy sajátkezű rájegyzései. Felül: Gezti Ferencz hazug híre. Alúl: Ilyen hazug hírekkel vesztette össze az Bátoriakot Gezti Ferencz, Cincius ördög módjára. Így végre is egymás miá veszésnek. Oldalt, kis hozzáragasztott ezédulán: Gestius inter Bathoreos fratres inimicicias seminat.

(Eredeti, megsárgult negyedíven, mindvégig sajátkezűleg írva; a budapesti egyetemi könyvtár kézírattára Eredeti levelek osztálya 185. száma alatt.)

Igaz híve lehetett Geszthy a fejedelemnek — a mint levelében magáról írja — csakhogy ezt a hűségét ő sajátos módon értelmezte, és igen jól jellemzi őt Szamosközink, a mikor az általa terjesztett hírt hazugnak nyilvánítja, s kijelenti, hogy ilyesmikkel vesztette össze egymással a Báthoryakat, a kik így végre is egymás miatt vesztek el. Ezt erdélyi nagy történetírónk úgylátszik az 1594-iki kolozsvári vérengzésre érti, melynek egyik értelmi szerzője szintén ez a szerencsétlen ember. Nem volt ez nála csak gonoszság, lelki gyöngeség, hanem inkább túlságos óvatosságának s hadvezéreknél gyakran található gyanakodó természetének kifolyása. Maga írja, hogy „jobb őrizkedni, s vigyázni, s békével megmaradni, hogy sem ... gonoszúl járni“, és ilyen emberek, akár csak Castaldo tábornok, félénkek, mindenben összeesküvést látnak, s így csupa elővigyázatból: önkénytelenül válnak vérontókká. Csak is így érthetjük meg jellemét, melyre árnyat vet erőszakoskodása és ármánykodásainak eredménye: a sok ártatlanul kiontott vér.

A kolozsvári véres országgyűlést a fejevári, s a tordai országgyűlés előzte meg július havában. Zsigmond, a ki ekkor már alkudozott Rudolf királylyal, elhatározta, hogy szakít a törökkel; de mivel e változásnak sok ellenzője volt, ő maga nem ment be a gyűlésbe, hanem a fejedelmi előterjesztések megtételével Geszthy Ferenczet bízta meg. Ilyen kitüntető nagy szerep még sohasem jutott eddig Geszthynek. Ezért most ékes beszédben fejtette ki az új politika előnyeit, de, az eddigit korholva, szellemi korlátoltságával hibásan, abban találta az ország bajainak, s a török elhatalmasodásának okát, hogy a kormánytanács élén tudósok, olasz egyetemeket járt, tanult

férfiak állanak, a kik a gyakorlati élet nehézségeivel sikeresen megküzdeni nem tudnak. „Ezek a tudósok — mondá — az ő bölesészeti elveikkel, (melyeket a külföldön vándorolva, homályba és tétlenségbe süllyedt gyáva mestereiktől sajátítottak el s melyek szerint az államot eddig kormányozták) az országot a végveszélybe sodorták s a török ragadozásának tették áldozatává. Ezek az emberek — így folytatá tovább — a kik a bölesészeti tudományok haszontalan tanaival szívták tele elméjüket, a scholasticus bölesesség esztelensége által annyira kiforgattattak minden józaneszükből, hogy az állam kormányzására merőben alkalmatlanokká és képtelenekké váltak.“ Aztán példákkal bizonyítá czikornyás beszéde többi részében, hogy az ó-kori bölcsek is ép oly alkalmatlanok voltak a kormányzásra, mint az újak (t. i. Kendy Sándor és Kovacsóczy Farkas cancellar, az ő személyes ellenfelei) s azért azt ajánlja, hogy térjenek most a jó útra, s fegyvert fogva a török kegyetlensége ellen, segítsék meg a veszélyeztetett kereszténység ügyét, melynek támogatására a fejedelem esküt tett.¹

Az elszakadást azonban senki sem merte kimondani, s így a döntést a tordai gyűlésre halasztották. Ezen Geszthy nem vett részt, de mikor otthon meghallotta, hogy Zsigmond a tatár-beütéstől való félelmében lemondott a fejedelemségről Boldizsár javára, a ki be is ült Kolozsvárta a fejedelmi szállásba, s hogy Zsigmond jul. 20-án kiment Fejérvárról nagy sietve Kővárra, „mindjárt kiindúl Dévából“ Kolozsvárra, s ott megtudván a történetek részleteit, mérgesen azt mondta: „im meglátják ez árulók, hogy valakik okaiennek, de sok nyak szakad el azért, higgyék!“ Úgy is történt. Boeskey István, Gyulafi László, Kornis Gáspár és Geszthy kimenvén a fejedelemhez Kővárra, az rábeszélésökre aug. 8-án bejött Kolozsvárra, a hol az országgyűlés ismét visszafogadta.

De hátra volt a bosszú, az ellenzék vezérférfiainak meg-

¹ Bethlen Farkas után dr. Szádeczky Lajos „Kovacsóczy Farkas“ cz. műve (Budapest, 1891.) 107/9. lapján közli a beszédet bő kivonatan, s korábban ismertette röviden Szilágyi Sándor az Erd. orsz. gyűl. eml. id. III. köt. 318. lapján.

büntetése, melynek kigondolásáért Geszthyt illeti meg a kétes dicsőség, mivel neki „volt találmánya az uraknak megfogásoknak módja“, hogy t. i. aug. 28-án reggel „predicatio után“ furfangosan letartóztatták őket a fejedelem szállásán. Ugyancsak az ő tanácsából csigázták meg „sok kínozással“ Forró Jánost, a kit másnap (30-án) ötödmagával a kolozsvári piacon lefejeztek. Köztök volt Ifjú János is, a kivel Geszthy a russi birtokért perben állott, a többi áldozat közül pedig megemlíti Szalánczi Lászlót, a zarándmegyei főispánt, a kit szept. 3-ikán, Branyicskán a „maga házában“ ölte meg. Ez nehezen adta meg magát, mert a „mikor reá mentek volna, egy tizedest meglőtt; erre a többiek mindjárt szablyára hánták, és minden marháját eldúlták rettenetes kegyetlenséggel.“ Ez is Geszthy tanácsára történt, a kire a főurak megöletése odiumát maga a fejedelem is hárította, mikor Nádasdy Ferencz szemrehányására egy ízben zokogva és gyermekmódjára sírva vallá be: „Látja Isten, nem én akaratomból vagyok; Geszti Ferencz és Boescai István nem hagyának békét, éjjel-nappal reám járanak, nem lőn nyugodalmom miattok. Én csak megengedtem, de nem hagytam, hogy megöljék. Adjanak ők okot róla Isten előtt.“¹ Hanem azért érdemeit mégis méltányolta úgy Zsigmond, a ki neki most Szántóhalma, Asszó-Almás, Kozolya, Pap-Almás, Kersecz, Aranyos, Alsó-Bereznák, Gerend, Felső-Lapusnyik, Abucsa és Jófü város birtokát adományozta;² mint a prágai udvar, a hol, mikor Bocskay még ez év végén személyesen tett jelentést az eseményekről, a fejedelem külön meghagyta neki, titkos követi útasításában, hogy „az Geszti uram dolgát proponálja.“³ Ez az ő magyar- és horvátországi birtokai megtartására vonatkozott, a mit be is vettek az alkudozások eredményét tartalmazó következő évi szerződés 16. pontjaként.

Pedig erre a jutalomra Geszthy, a ki németpártiságával magának csupán érdemeket akart szerezni felfelé, épen nem

¹ Szamosközy id. műve IV. kötete 38, 40, 43—47. lapján.

² Kun Róbert regesztája az Országos levéltárból.

³ Szilágyi Sándor közlésében a „Magyar Történelmi Tár“ XIX. köt. 15. lapján.

szolgált reá, kivált most egy hadvezéri kudarcza után. A tatárokat ugyan távol tartotta egy ízben Erdélytől a véres események előtt, apró kis hajdu-csapatjaival, melyeket Palatius György lugosi bánnal együtt még a tavaszon szervezett;¹ de midőn a fejedelem nemsokára „hideg ősszel“ az általános hadfölkelés élén Lugos ellen küldé a tatárok feltartóztatására, illetve Temesvár ostromára, Facsád (ma Facset) alatt csúfos szégyent vallott. Mikor ugyanis 1594 nov. 20-án elhaladtak alatta, Székely Mózes kivált a seregből 32 huszárával, s kicsalva a törököt a várból, megnyerte volna azt, ha Geszthy megsegíti többi hadával; azonban a gyenge „rossz kastélyt nem hogy megvehette volna, de nagy szégyenvallással jöve el alóla,“ Székelynek pedig meglőtték a lábát, úgy hogy orvosokhoz vitétték s „az míg éle, sánta lőn“ belé. Ekkor e futásról a darabontok elnevezték Facsetot oláhosan Fudzsit-nak, vezéröket: Gesztit pedig Veszti-nek, mely gúnynév haláláig rajta maradt; sőt voltak az egykorúak közt, a kik e futását árulásnak, a töröknek való kedvezésnek nézték.²

Hogy Geszthy ilyenné vált a milyennek megismertük, arra befolyással lehetett kétségtelenül örömtelen családi élete is. Első feleségével, Ország Borával, a kivel Erdélybe jött, boldogan élt, úgy, hogy „holtomig való síránkozással elfelejthetetlen, fölötte igen kedves szerelmes“ feleségének nevezi végrendeletében, melyben a hozzá való szeretetért fiának, a hunyadi főispánnak is szép ajándékot hagy. Mikor és hol halt meg, nem tudjuk, csak következtetni lehet reá, abból a feljegyzésből, hogy Geszthy 1588 Judica vasárnap után való hétfőn,³ vagyis ápr. 4-én, husvét előtt két héttel újra megházasodott. Elvette Horváth Annát, de vele nem volt boldog; sokat szenvedett „engödetlen, kemén“ magatartása miatt,

¹ Bethlen Farkas erdélyi históriája (szebeni kiadása) III. köt. 183. l.

² A Chronicon Fuchsio-Lupino-Oltardinum I. köt. 122. és 127. l. Borsos Tamás naplója, az „Erdélyország történetei tára“ II. köt. 17. l. és Miles Würgengel-je id. 172. lapján.

³ Barabás Samu közlése a székely krónikából, a „Történelmi Tár“ id. 1880. évf. 646. lapján.

melylyel Gesztlyt óránként, naponként búsítja, a miért nagyon szomorúnak érezte életét, s egész lelkét, bármennyire igyekezett is titkolni bánatát az emberek előtt. A dévai udvarház éltető, vigasztaló lelke édes anyja, özvegy Gesztly Jánosné volt, a ki egyetlen életben maradt fiához húzódott öreg napjaira, s 28 évi özvegység után itt halt meg 1590 márcz. 14-én (helyesen: 10-én) 64 éves korában.¹

Áttérve már most Gesztly nemes jellemvonásaira, szembetűnő lelkének az az ellentétes vonása, hogy alig van itt egy évig, 1582-ben bibliát ad oláh jobbágysai kezébe, kinyomatván saját költségén Szászvároson a biblia ó-szövetségi részét (Palia), melynek utolsó levelén olvasható ajánlása fordításban így hangzik:

„Báthory Zsigmond, Isten kegyelméből erdélyi vajda idejében ajánljuk ezt az általunk kiadott két könyvet, úgy mint a Bithia-t és Ischodlot a hírneves hősnek, Gesztly Ferencz zászlós úrnak, Magyarország és Erdély választott hadnagyának Déván, hogy ezt a két könyvet szívesen fogadja addig is, míg Isten segélyével a többi könyvek is kifognak nyomtatni és adatni. Nagyságos Gesztly Ferencz úr egész erejéből több hozzátartozó jó emberével együtt segítette e két könyv kiadását, s velők titeket oláh testvérek megajándékozott, azért imádkozzatok az Istenhez, ő Nagyságáért.“

A fordítást Tordasiú Mihály, magát erdélyi oláh püspöknek nevező szászvárosi pap végezte négy tudós társa segítségével, a nyomdász pedig Sierban és Marian Diacü volt, a kik a munkát 1582 jul. 24-én fejezték be. Ez a könyv az oláh irodalomban korra nézve második nyomtatvány, melyből ma csak 3 példány ismeretes,² és igen érdekes véletlen, hogy

¹ A dévai ref. templomban lévő sírírata szerint, melyen azonban hibásan van a márcz. 14-ike mellé a körülíró datum: *id est Sabbato proximo ante dominicam Reminiscere* metszve, mert ennek márcz. 10-ike felel meg; s mivel feltehető, hogy inkább a hónap napját, mint az ünnepnapot felejtették el, Gesztlyné halála napját 10-ikére kell kiigazítanunk.

² Ismertette Denşusianu Miklós a M. Nemz. Múzeum példányáról a „Magyar Könyvszemle“ 1879. évf. 157/8. lapján, és utána Szabó Károly a R. M. K. II. köt. 45. lapján.

annak keletkezése egy magyar főúr nevéhez fűződik, másfelől megyénk culturájának fényes bizonyítéka, hogy itt több, mint háromszáz év előtt már rendes nyomda is működött.

Ép így gondoskodik tíz év múlva hittársai: a reformátusok lelki üdvéről és műveltsége fejlesztéséről, pénzt hagyván a dévai templom kijavítására és iskola-építésre. Ezt kiválóan érdekes végrendeletéből tudjuk, melyet 1593 jun. 11-én (pinkösd után való pínteken) írt Déván „tulajdon“ kezével. Megtudjuk ebből, hogy a dévai várbirtokon kívül övé volt még „az Jófeön való udvarház, minden hozzátartozójával, valamint beléiktatták“, továbbá „az ighechi major és az szántóhalmi udvarház, előtte való szőlővel“, melyeket már ő szerzett pénzen, hagyván ezeket felesége: Horváth Anna „szolgáló leányának Juditnak“, míg a jófői birtokot és udvarházat komornyikjának: Gyulai Baláskónak,¹ a ki őt „hosszú és nagy betegségében“ hűségesen szolgálta. Ugyanennek adja el örökáron 1000 frtért Nagy-Muncselt, a hová őt a fejedelem 1593 szept. 15-én rendeli beiktatni; míg dévai udvarházát, kertjét és szőlőjét, továbbá Nagy- és Kis-Kajánt, Farnádiát, Szelistyorát, Kőfalut és Hosszúligetet, vagy besáni földjét másik ezer forintért Geszthy Boldizsárnak zálogosítja el.² Így forgatta vagyonát, pedig lehetett még birtoka, a minek nem maradt okleveles nyoma.

Végrendeletének az a része, mely piaczi templomunk kiktatarozásáról, új iskola építéséről gondoskodik és egyúttal a dévai piacz helyrajza történetére is egészen új, ismeretlen részleteket tár fel, szószerint így hangzik:

Az szentegyháznak épületire, plébánosság-házának, és oskolának épületire, szeginőknek segítségére, hagyok 100 gíra ezüstöt pohárszék-ezüstömből. Ezt adják el, és az pénzével ez dévai szentegyházat kívül-belől szépen megépítsék, újítsák, valami ahhoz szükségös leszen az szegin anyám koporsójához, és az én koporsómhoz is valami szükségös leszen, megépítsék. Az szentegyházat belől valóba szépen meg-

¹ E birtoknak eleinte nem sok hasznát vehette, mert a törökök 1595 jul. 31-én betörvén Erdélybe, Jófü városát felégették. (Szamosközy feljegyzése, id. műve IV. köt. 50. lapján.)

² Kun Róbert id. regesztája az Országos levéltárból.

esinálják, az héjazatját, a' hol szükség, megcserepezzék, az tornyát szép ónos pléhkel megburítsák, földjék, az órát megjobbítsák és kívül megfössessék szépen. Az plébánosság-házat kübül rakják meg azon helyön és szépen megsindelőzzék; úgy megcsinálják, hogy ide plébános-lakni jó predikátor örömet jüjjön a jó épületért is. Az oskolát közel az szentegyházhoz, csak előtte az szőlő felől való szentegyház-nak ajtója előtt, az árokparton, hosszattába, úgy hogy az plébános-háza ellenébe vagy az Virginás István háza szeri ellenébe álljon orczúl az oskola, háttal penig az árokhoz legyen, mely árok az szentegyház mellett megyen alá. Ezt kübül rakják meg, sindelőzve legyen. Egy hosszú keskön házat közönséges tanuló-háznak, egy kissebb házat az oskola-mestörnek, négy kis kamarácskát deákoknak. Ezök keskönyön az árokparton fel hosszattába legyenek felrakva; így inkább találhatni mind mestört, s mind deákokat belé, és jó oskola lehet mindenkor. Ide az egyik malomkeréknek minden haszna az oskolának táplálására legyen szakasztva és rendölve örökbe; ahhoz a régi szokás szerint még járjon az várastúl és plebanustúl haszna jövedelmi a mestörnek, etc. Valamennyi pinz ez épülettül megmarad, arra ez dévai váras tartson mindenkor rendölt emberöket, avval kereskődjenek, és az a pinz keljön itt ez szentegyház, predikátorság és oskola épületire, és szegínöknek táplálására, mely pinzzel kereskődve, ezöknék táplálására mindenkor kész pinz lehet az váras kezénél, ha híven cselekedőznek.

BocsKay István uramat kéröm, valakinek én itt mit hadtam, és valamint valakirül itt írtam, annak morhájának megadásával együtt az ű róla való írsomat annyi részébe, amennyibe, kit illet, ismét igazán leíratván, az neki hadtam morhával együtt az írást is adja meg mindennek.

Az mit penig ez ittvaló szentegyházhoz hadtam, rendölje azt úgy el, hogy az el ne tékozlottassék, hanem keljön arra, a mire én hadtam és rendöltem.

Geszthy rendelkezésének lényege abban áll, hogy míg pl. a szászvárosi iskola 1550—70 közötti keletkezése csak feltételesen alapúl, ¹ nálunk ime a XVI. század végén — a mikor a gyulafejérvári és kolozsvári jezsuita-iskolán kívül magyar vi-

¹ D ó s a Dénes : A szászvárosi ev. ref. Kún-kollegium története (Szászváros, 1897.) 5. lapján.

déken Erdélyben más még nem volt — tényleg létesül az első iskola, még pedig széles alapon, a mennyiben Geszthy nemcsak tanuló-házat és iskola-mesteri lakást, hanem mellé diákoknak való „négy kis kamarácskát“, tehát a mai értelemben vett internátust is épített, hogy „jó iskola“ lehessen mindenkor. Ez iskola fentartására rendeli egyúttal az egyik malomkerék jövedelmét, sőt, ha ezt a kifejezését: „ahhoz, a régi szokás szerint még járjon az várastúl és plebanustúl haszna jövedelmi a mestörnek“ nem általánosságban, hanem Dévára értelmezzük, akkor itt már előbb is volt iskola, s így Geszthy annak csak kibővítője, vagy egy újnak az alapítója. A végrendelethez csatolt jegyzék tanúsága szerint, Bocskay (mint rokona is) Geszthy halála után már egy hónappal,¹ 1595 jun. 13-án lelkiismeretesen kiosztotta a hagyakozott „ezüst marhát“, és kétségtelen, hogy a Geszthy pénzből felépített dévai iskola lett alapja a talán már Bethlen alatt gimnasiummá bővült intézetnek, habár ennek az építkezésnek az egyház írártárában semmiféle nyoma sincs.

A végrendelet többi része Geszthy rendkívüli gazdagságáról is tanuságos képet nyújt. E szerint, nem számítva az értékes fegyvereket, díszes lószerszámot és ékszereket, melyekről hagyakozik, csupán „ezüst míve“ 585 girányi volt „az mindennapi kinnjáró ezüstmorhán“ s a feleségének hagyottan kivül. Ez a „vesztegálló derék ezüst mív pohárszéke“ (a mint a régiek az egész ezüstkészletet nevezték) a mint írja „mind ott fenn vagyon szekrínökbe a várba“, egyéb „drágakő-marhá“-jával együtt, a hol nem annyira gonosz emberektől való féltében, mint inkább felesége elől tartotta elzárva, a kivel — mint alábbi soraiból láthatjuk — olyan rosszúl élt, hogy kincsének legféltettebb részét elrejtette.

Valami immár az itt elrendölt, egyebeknek elhagyott morhántúl elválva nékem vagyon — írja panaszosan — az feleségömé, Horvát Annáé legyen, ha többet él nálamnál, ki így is sokkal többet teszen

¹ Jellemző őseink beszédmódjára, vagy tán inkább arra a köznyöösségre, a melylyel Geszthy halálát a kortársak fogadták, hogy ekkor, alig egy hónapra, Geszthyról sajátosképen már mint „régén megholt“-ról emlékeznek meg.

annál s kétannyinál is, a mit ő hozzám hozott, mert annak, noha az híre meg vala, de az bizon csak igen kevés vala, kin magam is csodálkoztam. Ő maga sem mondhat egyebet, az én kezemhöz ő bizon igen keveset hozott, evvel ő annak okáért megelégedjék, ki a meny-nyivel több erő is az ő én hozzám hozott, vagy kezemhöz adott morhájánál, az ő neki az tölem való részeért legyen. Jóllehet méltán cselekedném azt, ha ugyan semmit nem hadnék is neki, az én hozzám való engödetlen, kemén, és engömet óránként, naponként busító, és minden oka nélkül háborító magatartásáért, kiért én mely szomorúan viselöm az én életömet, csak az egy Isten és az én szomorú lelköm tudja, noha amennyire lehet, az emberöktől örömet titkolnám, fődözném. Mindazonáltal ez legyen övé, evvel legyen contenta; pénzünk pedig, mind az, kit ő az én kezemhöz adott, ki bizon nem sok vala, s mind a mi nekem volt, s naponként kezemhöz jött, azt együtt-létünktil fogva, naponként való táplálásunkra együtt költöttük el, úgy költ az enyim, mint az övé, együtt.

Továbbá, nékem minden morhámát igazán feltálalják holtom után, arra nekem életömbe oly szorgalmatos gondom leszen, de aran s köves morhámát sok heával találják, kit bátor soha senki se ne tudakozzék, se ne keresse, mert az csak heába való fáradság és munka lenne, mert azt én az én mostani feleségömnek, Horvát Annának hozzám való engödetlen, kemén voltáért oly helre tettem, hogy azt soha senki fel ne találja; ha pedig az komornikomát valaki érte firtatná, az is heába való dolog lenne, mert azt én legfeljebb ő tőle akartam eltitkolni, tudván azt, hogy leginkább ő tüle fognák kérdőzni, de az hol legyen, sem ő, sem más annak soha végére nem megyen. A mi pedig attúl megmaradott, ki nálam az én magam kezénél álló ládákba, s ki feleségömnél vagyoni benne, azt megtalálhatni.

Hová rejthette el a felesége rossz bánásmódja miatt elkeseredett, csalódott főúr féltett kincseit? Déván-e, a várban, a hol a többit is tartotta, a vár alatti udvarháza kertjében-e, igecsi majorjában, jófűi vagy szántóhalmi udvarháza táján-e, a mi szintén az övé volt. Rájött-e valaki azóta a lefolyt háromszáz év alatt a rejtekhelyre, vagy most is ott hever a sok drágaság valahol határunkon, a földben, vagy a vár oldalában? Ki tudná megmondani! Annyi tény, hogy — mint tudjuk — Gesztly Ferenczet hirtelen lepte meg a halál, már e végrendelkezését követő második évben, s így aligha volt ideje gondoskodni, hagyakozni elrejtett kincséről, melynek kikutatása kincsásó természettel bíró, vállalkozó szellemű embereknek még sok időre újabb hálás tért biztosít meggyénkben!

A bőkezű pártfogó egy külön pontban így rendelkezik

temetéséről: „Az én testömnek eltemetése úgy legyen, mint arról való írásom tartja, tudja az komornik ez írás hol áll“; de az sajnos nem maradt reánk.

A végrendelet hitelesítéséről ezt írja:

Ez én testamentomomnak megerősítésére vetöttem erre az én tulajdon kezem írását, kivél az egész testamentomomat írtam, és igaz pecsétömmel megpecsétlöttem belől és kívül, ki az igaz Geszti-czímerre vagyon kimetszve, mely ez: Egy koronás sas, szárnyát elterjesztvén, a melljébe egy vért, abba egy fejr lilium.

Ebből kiindulva, az a meggyőződése, hogy ez a Geszthy-czímer látható a dévai ref. templom csillagrendszerű boltozata első csillagában, a hová e rész újraépítésekor, melyre a s z á z g í r á n y i¹ ezüstnemű egy részét hagyta, emlékezete iránti kegyelettel kifaragták (elhagyván egyszerűen a vértet tartó sast) s ez lett egyidejűleg a város címere is, melyre — mint láttuk — pénze és iskolai alapítványa kezelését bízta. A szóban forgó templomi címer, t. i. semmiesetre sem Anjou-czímer, a milyennek hibásan tartják, mivel — egyebektől eltekintve — az Anjouk liliuma jelképies, az pedig, hogy a virág nem lebeg szabadon, hanem kar tartja, a heraldica különleges magyar jellemvonása, annyira, hogy

¹ Gíra (magyarosan az olasz lira után) a középkorban pénz vagy pénzérték s 16 arany vagy ezüst nehezéket tett ki. A nehezék a régi font latjának $\frac{1}{4}$ része, vagyis 60 szemer. 100 gíra 4000 latot, vagyis 125 fontot s így egy gíra 4 latot tett. (Pallas-Lexikon 8. köt. 29. l.) Valódi értékét Verbőczy István szótára 16. l. szerint a „Magyar nyelvtörténeti szótár“ I. köt. 1091. hasábjáról ezekben tudjuk meg: Egy gíra arany az törvényben teszen hetvenkét forintot; az ezüstnek gírája is két féle: egyik az nehéz gíra, kinek egyike teszen négy forintot, másik könnyű gíra, kinek egyike teszen egy forintot; az székelyek gírája teszen ötven magyar pénzt. — Dr. Thallóczy Lajos számadásában (Bornemisza Anna fejedelemasszony gazdasági naplója alapján) Erdélyben a nagybányai pénzverde mértéke szerint a XVII. században „egy ezüst girában volt $39\frac{1}{2}$ nehezék ezüst, s $5\frac{1}{2}$ réz, ennél fogva a girában az ezüst és réz aránya krl. úgy állott, mint 1: 12—13. Ha $8\frac{1}{2}$ tallért vertek ki egy girából, ez 17 frtot, azaz absolut véve 5 frt 80 krt tenne ki.“ (A Történelmi Tár 1878. évf. 366. l.) De tudnunk kell, hogy a kidolgozott ezüst-nemű értéke még nagyobb volt.

magában álló virág magyar címerekben úgyszólván elő sem fordul.¹

A végrendekezés külső lapjára külön is felírta a pecsét mellé: „Gezti Ferencz testamentoma. Ennek fő exequutora Boes-kay István uram. Ez testamentomot Boes-kay uram, Gyulai Baláskónak jelön létébe szakaszsa fel.“² Ez nemsokára be is következett, mert a kegyes adakozó, és iskola-alapító még két évvel sem élte túl ezt a nemes végrendekezését.

Geszthy az 1594 iki kolozsvári véres események után, melyeknek — mint fentebb láttuk — egyik értelmi szerzője volt, kiesett a fejedelem kegyéből, a reá következő facsádi indokolatlan futás óta pedig valósággal gyanuba vette. S mivel akadtak, a kik a gyűlölt dévai főurat azzal gyanúsíták Báthorynál, hogy a fejedelemséget a maga számára keresi, s mikor nyilvánvalókká is lettek az ő törökkel folytatott titkos üzelvei, állítólag mérget adatott be neki, melytől, a mint Fejérvárról Dévára haza sietne, a szászvárosi piacon a fájdalomtól elerőtlenedve összeesett és meghalt³ 1595 május 11-én d. u. 4 órakor. Holtteste Dévára vitetvén, eltemettetett tizednapra, 21-én,⁴ de szegény Geszthynek nem sokáig volt nyugalma az általa mintegy újra épített dévai ref. templomban, anyja mellett. A rendelete szerint felállított díszes síremlékét

¹ Csoma József: A kar a magyar heraldikában cz. értekezésében, a „Turul“ 1898. évf. 14—19. lapján.

² E fontos végrendeletet, melynek minket érdeklő részleteit mai helyesírással közöltük, kiadta Nagy Gyula, báró Radvánszky Béla: Magyar családélet és háztartás a XVI. és XVII. században cz. műve III. köt. (Budapest, 1879.) 145—152. lapján.

³ A Chronicon Fuchsio-Lupino-Oltardinum id. I. köt. 122. l. és Bethlen Farkas erdélyi históriája VI. köt. 469. lapján. Itt halálának oka úgy van előadva, hogy a fejedelem Geszthyt Konstantinápolyba küldte, hogy a portát maga iránt kiengesztelje, s őt fejedelmi székében továbbra is meghagyja. Geszthy azonban magának akarta megszerezni a fejedelemséget, a miről Báthory Zsigmond sztambuli jóakarótól titkon értesülvén, Geszthy elibe küldte orvosát: az olasz Blandratát, a ki neki mérget adott be, melytől útközben Szászvároson meghalt. (De Geszthy konstantinápolyi követjárását egykorú forrás nem támogatja.)

⁴ Kortársa: Gyulafi Lestár feljegyzése, Szilágyi Sándor közlésében a „Történelmi Tár“ 1893. évf. 130. lapján.

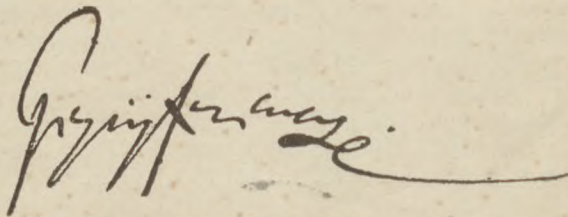
ugyanis 1603 nyarán, a mikor Basta György a török ellen készült Lippa felé, katonái, a kik a templomban őrzött lőszert hordták ki (hogyan csatlakozzanak ahhoz a két ezernyi rácz és oláh sereghez, melyet Rácz György vezetésével Rádu havasalföldi vajda küldött Bastának segítségül) éjjel összetörték, és sírját úgy felhányták,¹ hogy annak ma nyoma sincs a templomban. Nem német katonák tették ezt, s nem rablási vágyból, a mint a hazafias Bethlen írja, (hisz anyja sírját nem bántották) hanem: katonák, tekintet nélkül nemzetiségükre, Geszthy saját darabontjai, a kik gyarló emberi szenvedélyekben boldogok voltak, hogy egykori kegyetlen urokon, a kitől annyit szenvedtek, most megbosszulhatták magokat. S ez igen érthető és természetes.

Geszthy Ferenczezel (kinek méltóságát Déva várával együtt Jósika István cancellar kapta)² kihalt a híres család Erdélybe szakadt ága, özvegye pedig még jóformán a gyászév leteltét sem várva be, 1596-ban férjhez ment göncz-ruszkai Kornis Gáspár huszti kapitányhoz.³ Az „engödetlen, kemén” természetű özvegy Geszthyné, a kivel ura nem tudott jól élni, második felesége lett a szintén özvegy Kornisnak, a kivel azonban boldogan élt, s megajándékozta két fiúval is: Györggyel és Boldizsárral, a kiket (mivel atyjokat Mihály vajda 1601-ben megölette) felnevelvén, Erdély történetében Báthory Gábor uralkodása alatt sokat emlegetett szerepet játszottak.

¹ Bethlen Farkas id. műve V. köt. 496. lapján.

² A Chronicon Fuchsio-Lupino-Oltardinum fent idézett helyén.

³ Nagy Iván, (a kinek tanulmányunk folyamán sok adatát igazítottuk helyre) tévesen állítja id. családtörténeti műve VI. köt. 363. lapján, hogy Horváth Anna, Geszthyné 1595-ben meghalt. Ellenkezőleg a következő évben ment csak férjhez Kornishoz, a mint ezt gr. Kemény József is említi egyik kéziratában.

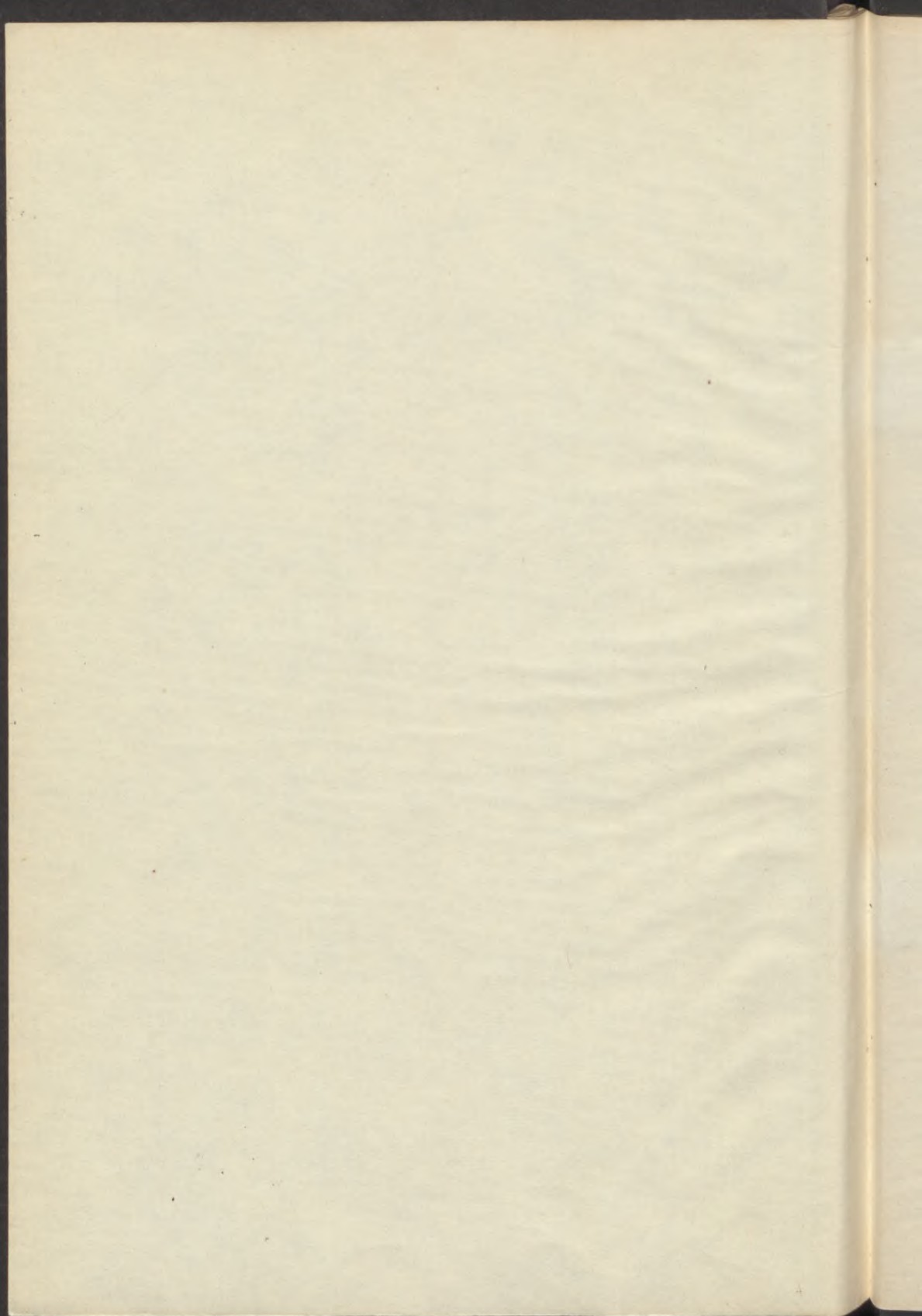
Geszthy Ferencz aláírása.

1976 DEC 27

